

СЛЮСАРЕНКО К. Р.,
аспірантка кафедри загальної теорії
права та держави
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 340.054

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.5>

АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕТОДИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ: ПОШУК НОВИХ НАПРЯМІВ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Дана наукова стаття присвячена аналізу і пошукам альтернативних методів вирішення правових спорів та конфліктів, з метою з'ясування доцільності та ефективності їх застосування у правовій системі України. Вказується на те, що судова система, виступаючи окремою гілкою державної влади, відіграє особливу роль у системі механізму держави та, в свою чергу, наділена притаманними лише їй можливостями. Тим не менш, їй як і будь-якій системі державних установ, властиво мати недоліки, які нажалі в значній мірі знижують якість судової системи під час вирішення існуючих правових спорів та конфліктів.

Проаналізовано проблеми здійснення онлайн-медіації та розкрито її значення, яке полягає у мінімізації навантажень на судову систему та в забезпеченні доступу до правосуддя в умовах війни усіх, хто цього потребує. Проведено опрацювання нормативно-правової бази, що відповідає за регулювання медіації. Досліджено розроблені ГО «НАМУ» «Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації», що були прийняті професійною спільнотою медіаторів з метою роз'яснити як саме долати виклики, з якими щодня зіштовхуються медіатори. Здійснено критичну оцінку переваг та недоліків стосовно здійснення онлайн-медіації в Україні.

Запропоновано використання інноваційних технологій, а саме окреслено питання впровадження штучного інтелекту в роботу правоохоронних органів та органів суду. Визначено, що в умовах активної цифровізації значну увагу слід приділити можливостям штучного інтелекту, як важливого фактору подальшої ефективної й прозорої роботи державних органів. У статті наведено підходи до з'ясування значення смарт-контрактів. Охарактеризовано основні складові елементи смарт-контракту. Виокремлено функції смарт-контрактів, а саме: програмно-координаційну, захисну, гарантійну та забезпечувальну.

Ключові слова: *альтернативне врегулювання спорів, судова система, сторони конфлікту, військовий стан, онлайн-медіація, штучний інтелект, смарт-контракти, нормативно-правова база.*

Slusarenko K. R. Alternative methods of dispute regulation: search for new direct jurisdiction

This scientific article is devoted to the analysis and search for alternative methods of resolving legal disputes and conflicts, with the aim of clarifying the expediency and effectiveness of their application in the legal system of Ukraine. It is pointed out that the judicial system, acting as a separate branch of state power, plays a special role in the system of the state mechanism and, in turn, is endowed with its unique capabilities. Nevertheless, it, like any system of state institutions, is characterized by shortcomings, which, unfortunately, significantly reduce the quality of the judicial system during the resolution of existing legal disputes and conflicts.

The problems of online mediation were analyzed and its importance was revealed, which consists in minimizing the burden on the judicial system and ensuring access to justice in war conditions for all who need it. Development of the legal framework responsible for the regulation of mediation has been carried out. The "Recommendations for mediators on the preparation and conduct of online mediation" developed by the NGO "NAMU", which were adopted by the professional community of mediators, were studied in order to clarify how exactly to overcome the challenges that mediators face every day. A critical assessment of the advantages and disadvantages of online mediation in Ukraine was carried out.

The use of innovative technologies is proposed, namely, the issue of introducing artificial intelligence into the work of law enforcement and court bodies is outlined. It was determined that in the conditions of active digitization, significant attention should be paid to the possibilities of artificial intelligence, as an important factor in the further effective and transparent work of state bodies. The article provides approaches to finding out the meaning of smart contracts. The main components of a smart contract are characterized. The functions of smart contracts are singled out, namely: program coordination, protection, guarantee and security.

Key words: *alternative dispute resolution, judicial system, parties to the conflict, martial law, online mediation, artificial intelligence, smart contracts, legal framework.*

Будь-яка взаємодія між людьми може призвести до конфліктної ситуації, якість вирішення якої, буде залежати від сформованої на той час системи, що відповідає за врегулювання правових спорів. Звичний для більшості суб'єктів спосіб врегулювання будь-якого правового конфлікту вимагає участі державного органу, дотримання визначеної процедури з обов'язковим до виконання рішенням судового органу. На противагу цьому, у світовій практиці передбачається значна кількість альтернативних методів вирішення спорів, які покликані підвищити ефективність діяльності судів у вирішенні правових ситуацій. Ефективне та швидке розв'язання конфліктів є актуальним завданням сучасної системи правосуддя.

Безперечно, судова система, яка є окремою гілкою державної влади, посідає окреме місце у системі механізму держави, маючи при цьому власні, унікальні можливості у цій сфері. Проте на можливості судової системи забезпечити вирішення всього масиву існуючих правових спорів та конфліктів неодмінно впливають існуючі під час її функціонування недоліки. Аналізуючи, які саме перешкоди можуть виникнути, то першою на думку спадає надмірна завантаженість судів по всій території України, та те, що судова система на сьогодні не передбачає граничних строків остаточного вирішення справи по суті, тобто окреслюються лише строки судового розгляду справи, а процес оскаржень може призвести до того, що рішення відносно предмету спору набиратиме законної сили не один рік.

Варто зауважити, що система, яка не в змозі за тривалий час вирішити спір, не лише формує загальний стан конфліктності, а й цілком не відповідає інтересам сторін, які прагнуть якнайшвидше позбутися цього становища. Саме в цьому контексті використання альтернативних методів вирішення спорів буде значною мірою результативнішим і вигіднішим для сторін спору та створить реальні можливості для подальшої конструктивної співпраці між сторонами на основі порозуміння. Здатність до оцінки власних інтересів та їх певної відповідності до вимог інших осіб спонукає віднайти нестандартні, альтернативні шляхи для вирішення спірних ситуацій, що буде позитивно впливати на зміну позицій сторін конфлікту, зменшуючи конфліктне становище, в якому вони перебувають, та заохочуючи їх до порозуміння.

Дослідженню альтернативних процедур вирішення правових конфліктів характерна загальна наукова спрямованість. Конфліктні ситуації, що виникають на різних рівнях і у будь-яких сферах суспільного життя, привертають увагу юристів, які покликані розробляти дієві інструменти для захисту прав і законних інтересів конфліктуючих сторін. Практичні аспекти щодо можливості застосування альтернативних методів містяться в наукових працях, таких

вчених як: О. Аллахвердова, Ю. Білоусов, Н. Бондаренко-Зелінська, В. Гопанчук, Д. Давиденко, С. Запара, С. Калашнікова, В. Коссаєк, О. Нелін, Н. Нестор, О. Носирєва, С. Прилуцький, Ю. Притика, О. Спектор, В. Цимбалюк, та інші. Спільність їхніх позицій полягає в тому, що застосування альтернативних форм вирішення правових спорів і конфліктів може значно знизити соціальну напругу між учасниками конфліктного процесу, суттєво зменшити навантаження на суди та інші державні установи, сприяти формуванню гармонійних основ суспільних відносин.

Необхідно зрозуміти, що альтернативні способи вирішення спорів – це не просто пошук нових методів юриспруденції, а можливість віднайти засіб протистояння тенденціям, що роз'єднують людей, які зараз розповсюджуються на всій планеті. Існування альтернативних систем вирішення спорів у більшості країн світу розглядається як позитивний фактор, оскільки це відбувається без залучення держави, за допомогою таких методів, як медіація, арбітраж, переговори, консультації, що пришвидшує кінцевий результат вирішення ситуації в разі. До прикладу, альтернативні способи вирішення спорів можуть бути також певною мірою джерелом економії коштів для держави, бо існують незалежно. Дана причина запровадження таких методів є досить актуальною для нашої держави, адже утримання всієї системи судів вимагає щорічно значних витрат з державного бюджету.

Медіація є, мабуть, однією з найпопулярніших форм вирішення спорів у світі, але наше суспільство все ще сприймає даний метод вирішення конфліктів з обережністю та скептицизмом. Зокрема, І. Ясиновський, аналізуючи зарубіжний досвід у сфері медіації, звертає увагу на проблемні аспекти імплементації процедури медіації в українське законодавство [1]. З метою з'ясувати на рівні чинного законодавства, визначення медіації, варто звернутися до положень статті 1 Закону України «Про медіацію. Медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [2].

На етапі перебування України в умовах воєнної агресії з боку російської федерації особливої уваги вимагає забезпечення державою конституційних прав громадян, що полягає в більшій мірі в можливості використовувати засоби онлайн-комунікації з метою позасудового вирішення спорів. Доповнення положень Закону України «Про медіацію» або окреме нормативне закріплення особливостей, що стосуються питань онлайн-правосуддя та використання онлайн способів альтернативного вирішення спорів може призвести до низки позитивних змін.

Так, до переваг онлайн-медіації над іншими способами вирішення спорів варто віднести те, що вони, по-перше, мають неформальний та гнучкий характер; по-друге, вони не пов'язані занадто суворими правилами процедури та доказування; по-третє, мають доволі низьку вартість участі або взагалі така вартість відсутня; по-четверте, може реалізовуватися щодо сторін, які перебувають далеко одна від одної. З іншого боку, проведення медіації в такому форматі має також низку викликів, які учасникам необхідно брати до уваги при її проведенні, зокрема, необхідно пам'ятати, що якість спілкування напряму залежить від цифрової грамотності учасників медіації, до того ж повинен бути гарний зв'язок та справні технічні засоби комунікації, якісне освітлення приміщень, де проходить медіація. Стає реальним ризик порушення принципу конфіденційності, що призведе до розголошення інформації з необережності або через навмисні дії учасників процесу.

Визначною подією у врегулюванні вище зазначених питань, стало те, що 10.11.2021 рішенням правління ГО «НАМУ» було затверджено протокол No 32 «Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації», з метою роз'яснити, яким чином долати виклики, з якими зіштовхується медіатор у своїй діяльності, у зв'язку з виникненням різноманітних життєвих ситуацій, а також через відсутність закріпленого на законодавчому рівні врегулювання питань онлайн-медіації. За приписами даної Рекомендації, онлайн-медіація – це спосіб вирішення спорів між сторонами конфлікту за допомогою третьої нейтральної сторони – медіатора, спрямований на пошук рішень, що відображають інтереси

кожної сторони, в процесі проведення переговорів у онлайн-режимі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) дистанційної синхронної (одночасної) та/чи асинхронної (неодночасної) комунікації [3].

У часи існування значної правової невизначеності використання процедур онлайн-медіації, не лише б сприяло вирішенню актуальних проблем, а й принесло б моральний спокій для усіх учасників. З одного боку, поширенню практики застосування медіації в Україні перешкоджає установка на вирішення проблем з позиції сили або влади, а також притаманна нашій культурі тенденція уникати особистої відповідальності за те, що відбувається, і шукати винних на стороні. З іншого боку, в нашій державі онлайн-медіація є доречною внаслідок перебування в умовах воєнного стану, за якого сторони готові йти на поступки одна одній, задля співпраці, а особливості української самосвідомості, для якої визначальним є взаємовідносини між людьми, сприяють виконанню домовленостей [4, с. 28].

Незважаючи на військові дії, Україна продовжує процеси інтеграції, при цьому не лише приводячи національне законодавство у відповідність до стандартів ЄС, а й впроваджуючи інноваційні технології в діяльність державних органів. Дана ситуація сприяє популярності такої технології як штучний інтелект. Варто наголосити, що по всьому світу використання технології штучного інтелекту прослідковується у важливих сферах суспільства, таких як освіта, наука, бізнес, тощо. З науково-технічної точки зору штучний інтелект являє собою сукупність наук і методів, яка здатна аналізувати інформацію, обробляти дані для розробки дуже складних комп'ютерних задач, розпізнавати образи, розуміти мову та приймати рішення відповідно до певних критеріїв [5, с. 272].

Перші кроки на шляху становлення та розвитку правового регулювання у сфері штучного інтелекту нашою країною були зроблені у 2018 році, у вигляді створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), за допомогою якої було досягнуто повністю безпаперового діловодства. Це стало реальним завдяки використанню електронного цифрового підпису та електронного документообігу, створенню особистих кабінетів з метою вчинення будь-якої процесуальної дії, удосконаленню Єдиного державного реєстру судових рішень [6, с. 62]. Дана система має гіперпосилання на правові позиції Верховного Суду, що дозволяє алгоритмам підібрати відповідне рішення Верховного Суду до конкретної справи та змодельовати чернетку рішення без втручання людини. З початком роботи ЄСІТС пов'язується запровадження функціонування підсистеми «Електронний суд», за допомогою якої учасники судового процесу наділяються можливістю в онлайн режимі подавати вичерпний перелік позовів, або інші процесуальні документи, слідкувати як проходить розгляд справи, оплачувати судовий збір.

Спробою правового регулювання використання технології штучного інтелекту є прийняте Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р, яким схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні. Концепція окреслює штучний інтелект як організовану сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [7].

Проте, ще досі дуже суперечливим питанням залишається використання штучного інтелекту в діяльності правоохоронних та правозахисних органів. Законодавство України наразі не передбачає повної заміни судді «комп'ютерним алгоритмом». Однак, навіть часткове залучення штучного інтелекту як в діяльність органів суду в процесі прийняття процесуального рішення, так і в роботу підрозділів Національної поліції у момент автоматичної фіксації факту порушення правил дорожнього руху, може стати позитивним рушійним чинником для розвитку існуючої системи. Використовуючи штучний інтелект, з'являється можливість значно покращити швидкість процесу обробки даних, полегшити роботу правоохоронних і судових органів, та зробити її більш якісною та дієвою.

Сучасні світові тенденції, а саме виникнення криптовалют і технології блокчейн, розвиток інформаційних технологій та міжнародної електронної комерції стали причиною формування нового виду цивільно-правових договорів – смарт-контрактів. Основу даних контрактів складає електронний децентралізований реєстр, за допомогою якого можна укласти контракти, які при цьому виконуються автоматично. Тобто, смарт-контракт являє собою деякий алгоритм, який здійснює логічну послідовність дій щодо виконання сторонами угоди своїх прав, обов'язків та відповідальності, що затверджуються електронними цифровим підписом у блокчейні. Комп'ютерний код при коректних налаштуваннях дає змогу опрацювати інформацію щодо домовленостей між сторонами та автоматично вживати заходів для виконання або ж невиконання контракту.

Досліджуючи питання укладання та реалізації смарт-контрактів, необхідно виокремити його ключові елементи. По-перше, це сторони контракту, які на основі електронного цифрового підпису погоджуються або відмовляються від попередніх домовленостей. Електронний підпис, як і приватний ключ у системі блокчейн, має зберігатися його власником у таємниці та використовуватися для його аутентифікації. Співпраця між учасниками блокчейн платформ здійснюється на основі зашифрованих даних. Кожному учаснику платформи автоматично присвоюється, публічна адреса, яка є відкрита для всіх учасників. По-друге, предмет контракту, яким може бути тільки об'єкт, що знаходиться всередині середовища існування смарт-контракту, або ж який повинен забезпечувати доступ смарт-контракту до предмету договору без участі людини. Наступним елементом виділяють алгоритм, в якому точно описані умови виконання смарт-контракту, які сторони підтверджують підписом. І нарешті, децентралізована платформа, в якій написаний алгоритм самого смарт-контракту [8, с. 10].

Значення смарт-контракту можна прослідкувати, аналізуючи функції, що він виконує. Програмно-координаційна функція полягає в тому, що смарт-контракт є своєрідною програмою, в якій координуються домовленості між його учасниками. Не менш важливе значення у захисної функції, за допомогою якої здійснюється захист персональних даних сторін контракту. Гарантійна функція відповідає за те, що початок реалізації смарт-контракту забезпечує його остаточне виконання. В свою чергу, блокчейн зберігає всю інформацію щодо процесу реалізації смарт-контракту, у чому і полягає значення забезпечувальної функції. Однак, без належного правового регулювання зазначені функції пригнічуються та не використовуються в повному обсязі.

Можна зробити висновок, що на теперішній час спостерігається підвищений інтерес до альтернативних форм урегулювання правових спорів, який зумовлений не лише можливістю зниження навантаження на суди, а й військовими діями, що розгортаються на території нашої держави. Зокрема, за останні декілька років наше суспільство перейняло у світової спільноти декілька яскравих нововведень, а саме онлайн-медіацію, штучний інтелект та такий вид цивільно-правових договорів, як смарт-контракти.

До переваг застосування альтернативних способів вирішення спорів відноситься повне врахування інтересів сторін спору з метою досягнення компромісу, у окремих випадках участь третьої сторони для врегулювання процедури, економія ресурсів, забезпечення верховенства права, глибоке реформування органів публічної влади, у тому числі й судової, мінімізація корупційних практик. Саме тому, належним чином організований процес, подальший розвиток та удосконалення правового регулювання всієї сукупності різноманітних форм та методів альтернативного вирішення правових спорів та конфліктів, сприятиме швидкому та якісному врегулюванню конфліктів між учасниками, а також підвищенню рівня довіри до окреслених процедур та технологій.

Список використаних джерел:

1. Ясиновський І. Г. Імплементация процедуры медиации в украинское законодательство: теоретико-правовой анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 20 с.

2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
3. Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації: рек. від 10.11.2021 р. URL: <http://78.47.176.95/ua/info/mediators/uyenspyereashchkl-ses-sroamr-ruyeeekashchkl/> (дата звернення: 15.03.2024).
4. Подковенко Т.О. Інститут медіації: зарубіжний досвід та українські перспективи. Актуальні проблеми правознавства: зб. наук. праць Юридичного факультету Терноп. нац. економічного ун-ту. 2016. Випуск 1. С. 26–31.
5. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна-ЄС / В. Сіденко (керівник проекту) та ін. Київ, 2018. 214 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_jevropeiskoi_intehratsii.pdf.
6. Василенко М. Д., Слатвінська В.М. Штучний інтелект в судовій практиці: особливості та його можливості (міжгалузеве дослідження). *Право і суспільство*. № 4. 2022. С. 271-278.
7. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
8. Мороз В. Смарт-контракти: в чому родзинка? *Юридична газета Online*. 2018. № 46. URL: <http://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/smartkontrakti-v-chomu-rodzinka.html>.

